

10.33537/sobild.2019.10.1.7

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 10-10-2018
Kabul edildiği tarih: 03-01-2019
Yayınlanma tarihi: 30.01.2019

Article Info

Date submitted: 10-10-2018
Date accepted: 03-01-2019
Date published: 30.01.2019

Anahtar sözcükler

A.N.M.I.; Misyonerlik; İtalya; Osmanlı İmparatorluğu; Mimarlık

Keywords

A.N.M.I.; Missionary; Italy; Ottoman Empire; Architecture

İTALYAN MİSYONERLER ULUSAL YARDIM DERNEĞİ'NİN OSMANLI COĞRAFYASINDAKİ İNŞA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

SOME THOUGHTS ON THE BUILDING ACTIVITIES IN THE OTTOMAN GEOGRAPHY OF THE NATIONAL CHARITY ASSOCIATION FOR THE ITALIAN MISSIONARIES

Didem İŞLER

Araş.Gör., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sanat Tarihi Anabilim Dalı, disler@ankara.edu.tr

Öz

İtalyan Misyonerler Ulusal Yardım Derneği A.N.M.I. (Associazione Nazionale per Soccorrere i Missionari Italiani), 19-20.yüzyıllarda, Osmanlı coğrafyasında eğitim ve sağlık kuruluşları başta olmak üzere yardım kurumu niteliği taşıyan çok sayıda yapı inşa ettirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme sürecine denk gelen bu yapı faaliyetleri, kuşkusuz rastlantısal değildir. Bu bağlamda Osmanlı coğrafyasında ve tüm Orta Doğu'da faaliyet göstererek kent fiziğini dönüştürücü nitelikte etkiler bırakan bu unsur, siyaset, sosyoloji ve iktisat tarihi araştırmalarının yanı sıra mimarlık tarihi çalışmalarına da konu teşkil edecek boyutta bir yoğunluğa ve öneme sahiptir.

Abstract

National Charity Association for the Italian Missionaries (Associazione Nazionale per Soccorrere i Missionari Italiani) A.N.M.I. has built several buildings for charity organizations, especially for educational and health institutions, in the Ottoman geography during the 19th and 20th Centuries. Certainly, simultaneity of these construction activities to the era of dissolution of the Ottoman Empire is not coincidental. In this context, these construction activities that operates in the Ottoman geography and all over the Middle East have a density and importance so as to have transformative effects: hence, they had been subject of several studies not only the fields of politics, sociology and economic history but also architectural history as well.

İtalyanların, Osmanlı topraklarında ve Orta Doğu'da, Latin Katolik Kilisesine bağlılığın koruyuculuğu rolünü üstlenen kimlikleri, iki toplumun tarih sürecindeki etkileşiminin birden çok faktöre bağımlı olarak geliştiğini ortaya koymaktadır. Bugüne kadar özellikle Venedik-Osmanlı siyâsi ilişkileri ve ticârî faaliyetleri açısından, döneme ait resmî yazışmalar ve ticârî anlaşmaları inceleyen bazı araştırmalar yayımlanmıştır. Ancak bu faaliyetlerin Osmanlı kent fiziğini de dönüştürücü nitelikte etkilediği göz önüne alındığında, sanat ve mimarlık tarihi açısından araştırılması ve anlamlandırılması gereken önemli bir sürecin varlığına işaret etmek gerekir. Bu bağlamda, Osmanlı topraklarında ve İtalya'da, iki toplumu bir araya getiren ticâret yapılarının, dînî yapı ve teşkilâtlanmaların maddi kültüre etkilerinin incelenmesi ayrı bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

12 Aralık 1886'da Ernesto Schiaparelli adlı bir ejiptolog tarafından Floransa'da kurulan A.N.M.I. teşkilâtı, kuruluşundan bu yana otuzdan fazla ülkede, başta okul ve hastaneler olmak üzere, çok sayıda yapı inşa etmiş ve işletmiştir. A.N.M.I, günümüzde de Türkiye, Suriye, Ürdün, İsrail, Mısır, Fas ve Fransa'da faaliyetlerini sürdürmektedir. Kuruluşundan itibaren, genel sekreterlik görevini yürütmüş olan Schiaparelli'nin hayatını kaybettiği 1928 yılına kadar teşkilâtın, Çin de dâhil olmak üzere 30 ülkede 200'den fazla yapı inşa ettirmiş olması, A.N.M.I.'nin siyâsi ve ekonomik anlamdaki gücünü özetlemektedir (<http://www.ansmi.it/storia/htm> ve [/istituti.htm](http://www.ansmi.it/istituti.htm)).

II. Dünya Savaşı yıllarında, misyoner teşkilâtların kapatılmış ya da ellerinde bulunan binalar yıkılmıştı. Savaşın ardından siyâsi anlamda kritik konumlarını sürdüren ve ayaklanmalarla çalkalanan Orta Doğu ülkeleri ve Akdeniz Havzası, A.N.M.I. teşkilâtı için çekim noktası olmuştur. Oluşan kaos ortamından yararlanarak, pek çok ülkeden bina satın alabilecek güçte olmasına rağmen, teşkilâtın faaliyet göstereceği yapıları inşa etme yoluna gitmesi ve bu projeler için sadece İtalyan mimar ve mühendisleri çalıştırması ayrıca dikkat çekicidir. Bu yapılar hastaneler, klinikler, dispanserler, anaokulları, bazıları yatılı olan ilk ve orta dereceli okullar, yetimhaneler, imaretler ve misafirhaneler biçiminde çeşitlilik gösterir.

Osmanlı coğrafyasında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından çöküşe kadar yaşanan süreç, batılı devletler tarafından açılan okullar, sağlık kuruluşları ve dinî kurumların hızla çoğaldığı ve misyonerlik faaliyetleri açısından en yoğun çalışmaların yapıldığı dönemdir. Bu dönemde Osmanlı devletinin kendi öğretim kurumlarının sayısal yetersizliği, 1900 yılında faaliyet gösteren İdâdî ve Sultânî sayısının toplam 69 oluşu ve bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısının da yaklaşık olarak sadece 7000 olması ile ifade edilebilir. Buna karşılık aynı yıllarda Osmanlı devletinde misyonerlere ait yabancı okulların sayısı 2.000'e yakındır ve bu sayıya azınlık okulları da dâhil edilirse yabancı okulların sayısı toplamda yaklaşık olarak 10.000'e ulaşmıştır (Sezer, 1999: 192). Bu sayılar göz önünde bulundurulduğunda söz konusu dönem için Osmanlı'daki eğitim kurumlarının büyük ölçüde yabancılara ait okullardan oluştuğu kanısına varmak mümkündür.

Osmanlı'nın batılı tarzda öğretim veren okullarının sayısal yetersizliği dışında, azınlıklara ait okullarının azımsanmayacak bir hızla çoğalmasının ardında kuşkusuz başka nedenler de aranabilir. 1839 Tanzimat Fermanı ile gayrimüslim azınlıklara tanınan hukuksal eşitlik sayesinde, Avrupa'dan gelerek İstanbul'a

yerleşen yabancıların zenginleşerek önemli bir sermaye grubuna dönüşmesi, Osmanlı başkentinde yeni bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuş (Sezer, 2002: 29); 20. yüzyılın başında Katolik mezhebine mensup Avrupalılar, Araplar ve Doğu Akdeniz göçmenlerinin ve diğer gayrimüslimlerin Osmanlı çatısı altında kaynaşmasından doğan ve eski kimliklerini kaybederek yeni bir grup olarak ortaya çıkan yapılanmadan (Schmitt, 2011: 137) duyulan endişe, bu gruplara kendi kimliklerini yeniden kazandırmaya yönelik dışarıdan bir müdahaleyi de gerekli kılmıştır. Çünkü İtalyanlar, özellikle 17. yüzyılın başından itibaren, önceki yüzyıllarda üstlendikleri *Hristiyanlığın koruyucu gücü* olma rolünü Fransa'ya kaptırmışlardı (Dursteler, 2012: 47). Bu anlamda Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların, Fransızcanın gelişip yaygınlaşması karşısında kendi dillerini ve kültürlerini kaybetme endişesiyle yeni okullar açmayı ya da var olan diğer yabancı okullarda İtalyancanın ders olarak okutulmasını sağlamayı amaçladıkları bilinmektedir (Polat, 1989: 574). Nitekim İtalyan okullarının ders programları da İtalyanca öğretiminin öncelikli hedef olarak gözetildiğini ortaya koymaktadır (Özeçoğlu, 2008: 16).

Osmanlı döneminde kurulan İtalyan okullarını ele alan bir başka görüş, buralarda gerçekleştirilen örgün eğitimin sistemli ve yaygın bir karaktere kavuşmasını, misyonerlikten çok *İtalyan siyâsî birliğinin kurulmasına* bağlar. Bu bağlamda İtalyan okullarının nitelik ve niceliği, birliğin 1861'de kurulmasının (Talamo, 2008: 25) hemen ardından 1863'te faaliyet göstermeye başlayan İtalyan İşçi Birliği'nin ticâret ve sanayi alanında gerçekleştirdiği atılımla ilişkilendirilir (Polat, 1989: 567). Ancak hâlen İzmir'de faaliyet gösteren, anaokulu ile ilköğretim okulundan müteşekkil İtalyan Okulu'nun A.N.M.I. teşkilâtına kayıtlı olan (<http://www.ansmi.it/scuoladismirne.htm>) ve Ivrea Sörleri (Polat, 1989: 565) olarak anılan dinî bir kadın örgütünün katkılarıyla inşa edilmiş olması dikkat çekicidir. Söz konusu çalışma, yabancı okullar konusunda Osmanlı arşivinde yer alan bazı belgelerin incelenmesine dayalıdır ve (burada ele aldığımız A.N.M.I ya da A.N.S.M.I.) Teşkilâtı'nın inşa ettirdiği okullar dışında kalan), 1861-1912 yılları arasında, çoğu İstanbul'da kurulmuş olan 16 İtalyan okulu üzerinedir. Bu kapsamda incelenen Osmanlı arşiv kayıtlarında, İtalyan okullarına Türk öğrenci alınıp alınmadığı konusunda bir bilgiye rastlanmadığı belirtilirken, 1903'te Galata'da açılan B. Giustiniani okuluna ait tanıtım broşürünün aynı zamanda Osmanlıca basılmış olmasının, Osmanlı idaresindeki diğer azınlıklara yönelik bir uygulama olabileceği de ifade edilmiştir. İtalyanların açmış olduğu okullar, şüphesiz sadece bu sayılarla sınırlı değildir. Konuyla ilgili bir başka araştırma, bu 16 okul dışında, İtalyanların

aynı yıllar arasında sadece İzmir’de 14 okul açtıklarını kaydetmektedir (Özeçoğlu, 2008: 16).

İtalyan A.N.M.I. teşkilâtının Akdeniz çevresindeki belli başlı kentlere kendi kurumlarını yerleştirmek yönündeki faaliyetlerini Osmanlı’nın batılılaşma sürecinde yaşadığı kimlik dönüşümüyle ilişkilendirmek mümkünse de bu çalışmada ele alınmak istenen temel düşünce, bu türden misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı devletinin *izniyle* ve fakat *istemi dışında* gerçekleşen eylemler olduğuna vurgu yapmaktır. A.N.M.I. teşkilâtı, Osmanlı topraklarına kurumlar inşa ederken, arazi seçiyor, kendi mimarlarını getiriyor; kendi projelerini, kendi mühendislerine uygulatıyor ve açtığı okul ve hastanelerde kendi öğretmenlerini ve doktorlarını çalıştırıyordu. Pozitif bir bakışla bu durumun batılılaşmak isteyen Osmanlı için bir avantaj olabileceğini düşünmek de mümkündür. Ancak ortaya çıkan tabloda kontrolsüz bir yoğunluk olduğu hissedilmektedir.

Oysa batılılaşmak isteyen Osmanlı devletinde, kendi karar ve düzenlemelerine dayalı bir dönüşüm zaten yaşanmaktadır. 19-20. yüzyıllarda ekonomik olarak ve nüfus yoğunluğu anlamında İzmir ve Antalya gibi kentler de hızla büyüyerek biçim değiştirmiş ve bu kentler, Pera örneğinde olduğu üzere Avrupa kentlerinin yapı tipolojisini yansıtan binalarla donatılmıştır (Akbaş, 2005: 130). Tanzimat sonrasında Osmanlı devletinin Divân-ı Humâyûn kararlarıyla çıkardığı “Ebniye Nizâm-nâmesi (1848)” ya da “İstimlâk Nizâm-nâmesi (1856)” gibi hukuki düzenlemelerle batılı kent modellerini Osmanlı kentlerine adapte etmeye yönelik uygulamalar yapılmıştır (Yerasimos, 1996: 2). Şüphesiz bu dönemde özellikle İstanbul’da olmak üzere sadece İtalyan değil aynı zamanda Amerikan, İngiliz, Fransız ve Alman şirketlerine ait yabancı finansmanlarla demiryolları, endüstri merkezleri, konaklar ve hatta malikâneler de inşa edilmiştir (Eldem, Goffmann ve Masters, 2012: 161).

Osmanlı topraklarında A.N.M.I. teşkilâtının inşa ettiği yapılardan biri olan İzmir Alsancak’taki 7 Ekim 1906 (Özeçoğlu, 2008: 10)¹ tarihli İtalyan Kız Okulu’nun tasarımı Stefano Molli, inşaatı ise Luigi Rosetti tarafından gerçekleştirilmiştir (http://italokul.k12.tr/?page_id=1767 ve <http://www.mimarlikmuzesi.org>), (Resim 1). İnşaat aşamasından önce Dâhiliye Nezâreti’nden talep edilen ruhsat için yapılan

¹Özeçoğlu bu bilgiyi B.O.A.’nde yer alan *Yıldız Parakende Evrakı Askeri Maruzat Tasnifi* (Dosya no: 241, Gömlek no. 76) başlıklı belgeye dayandırmaktadır.

araştırmada, yapılacak okulun Müslüman mahallelerinde ya da mahzurlu bir yerde olup olmadığının ve İzmir’de yaşayan İtalyan tebaasının ve çocuk sayısının tespit edildiği anlaşılmaktadır (Özeçoğlu, 2008: 10)².

İzmir’deki İtalyan Kız Okulu’nun cephe düzenlemesi neoklasik üsluptadır. Üç katlı olarak inşa edilen yapının girişinde ve son katındaki dikdörtgen pencere düzenlemelerine, ara katta üçgen alınlıklar eklenmiştir. Köşe kulesi, yapıyı bir kat yüksekliğinde aşacak biçimde, geniş hacimli ve yapının ara kat seviyesinde bir balkon oluşturulacak biçimde tasarlanmıştır. Okul, 1922 yılında geçirdiği yangından sonra yapısal bir değişime uğrayarak devlet okullarının muadili bir ilkökula dönüştürülmüştür (Özeçoğlu, 2008: 10). Okul binası sonraki yıllarda yol yapımı nedeniyle yıkılmıştır ve yer aldığı arazide bugün Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük Binası bulunmaktadır (Özeçoğlu, 2008: 3).

İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, projelendirme aşamasına ait 1922 tarihli plan ve kesit çizimlerine ulaştığımız bir başka yapı da, Antalya’daki İtalyan Kız Okuludur (Plan 1-2). Üç katlı olarak tasarlanan ve birbirine paralel iki dikdörtgen planlı hacmin arasında yer alan bir avlu ile bunlara dik olarak uzanan üçüncü bir dikdörtgen hacimden ibaret yapı grubu, bağlantı sağlayan geçiş birimleriyle ilişkilendirilmiştir. Yapının kırma ahşap çatı ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda inşaatı gerçekleştiren mühendisin Pietro Molli olduğu yazılıdır (<http://www.mimarlikmuzesi.org>).

Teşkilâtın 20.yüzyılın başından itibaren Mısır, Libya, Suriye ve Filistin’de inşa etmiş olduğu okul ve hastanelere bakılırsa (Resim 2-6, Çizim 1-11-<http://www.mimarlikmuzesi.org>), belgelerde adı geçen Carlo Buscaglione, Marcello Piacentini, Giovanni Borra, Cesare Agnino, Piero Molli, Alfredo Boccalatte, Florestano Di Fausto, Giulio ve Antonio Barluzzi gibi mimarların çoğunlukla neoklasik formları tercih ettiği, ancak Rönesans üslubunda ya da gotik karakterde yapılar da inşa ettikleri görülmektedir. 1940’lara gelindiğinde ise modern mimarinin özelliklerini taşıyan yapıların tasarlandığı dikkati çekmektedir.

Bu bağlamda yayınlanmış kaynaklarda henüz adına rastlayamadığımız, fakat önemli bir güce sahip olduğu anlaşılan ve bugün de varlığını sürdüren A.N.M.I. örneğinden hareketle, bu türden misyoner oluşum ve imar faaliyetlerinin, sosyolojik

²Özeçoğlu bu bilgiyi B.O.A.’nde yer alan *İrade Maarif Tasnifi* (Dosya no: 10, Gömlek no: 1322) başlıklı belgeye dayandırmaktadır..

dönüşümler sağlayan ve maddi çevremizi şekillendiren bir unsur olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaş, S. D., “Tanzimatla Gelen Batılılaşmanın Pera/Beyoğlu Mimarisine Etkileri”, *Afife Batur’a Armağan*, İstanbul, 2005, s.125-131.

Dursteler, E.R., *İstanbul’daki Venedikliler*, İstanbul, 2012.

Eldem, E.- Goffmann, D.- Masters, B., *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, İstanbul, 2012.

Özeçoğlu, H., “Modernleşme Sürecinde İzmir’de İtalyanların Eğitimi”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S. 16-17, İzmir, 2008, s.3-18.

Polat, İ., “Türk-İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.4, Ankara 1989, s.563-575.

Schmitt, O. J., “Uzun 19. Yüzyılda İstanbul ve İzmir’de Levantenler Uluslarüstü bir Mezhep Grubunun Oluşumu ve Kimliklerin Oyunu”, *İstanbul İmparatorluk Başkentinden Megakente*, İstanbul, 2011, s.131-155.

Sezer, A., “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, *Osmanlı*, Ankara, 1999, s.182-192.

Sezer, S., “Osmanlı Kültür Çeşitliliğinin Kent Mekanlarına Yansıyan Örnekleri Olarak İstanbul’da Tanzimat Sonrası Latin Katolik Yapıları”, *2000’den Kesitler I: Osmanlıda Mekanlar/Zamanlar/İnsanlar*, Ankara, 2002, s.27-40.

Talamo, G., “1861 L’Unità d’Italia”, *Verso il 2011: Centro Espositivo-Informativo sul 150° Anniversario Unità d’Italia*, Roma. 2008.

Yerasimos, S., “Tanzimatın Kent Reformları Üzerine”, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, İstanbul, 1996, s. 1-18.

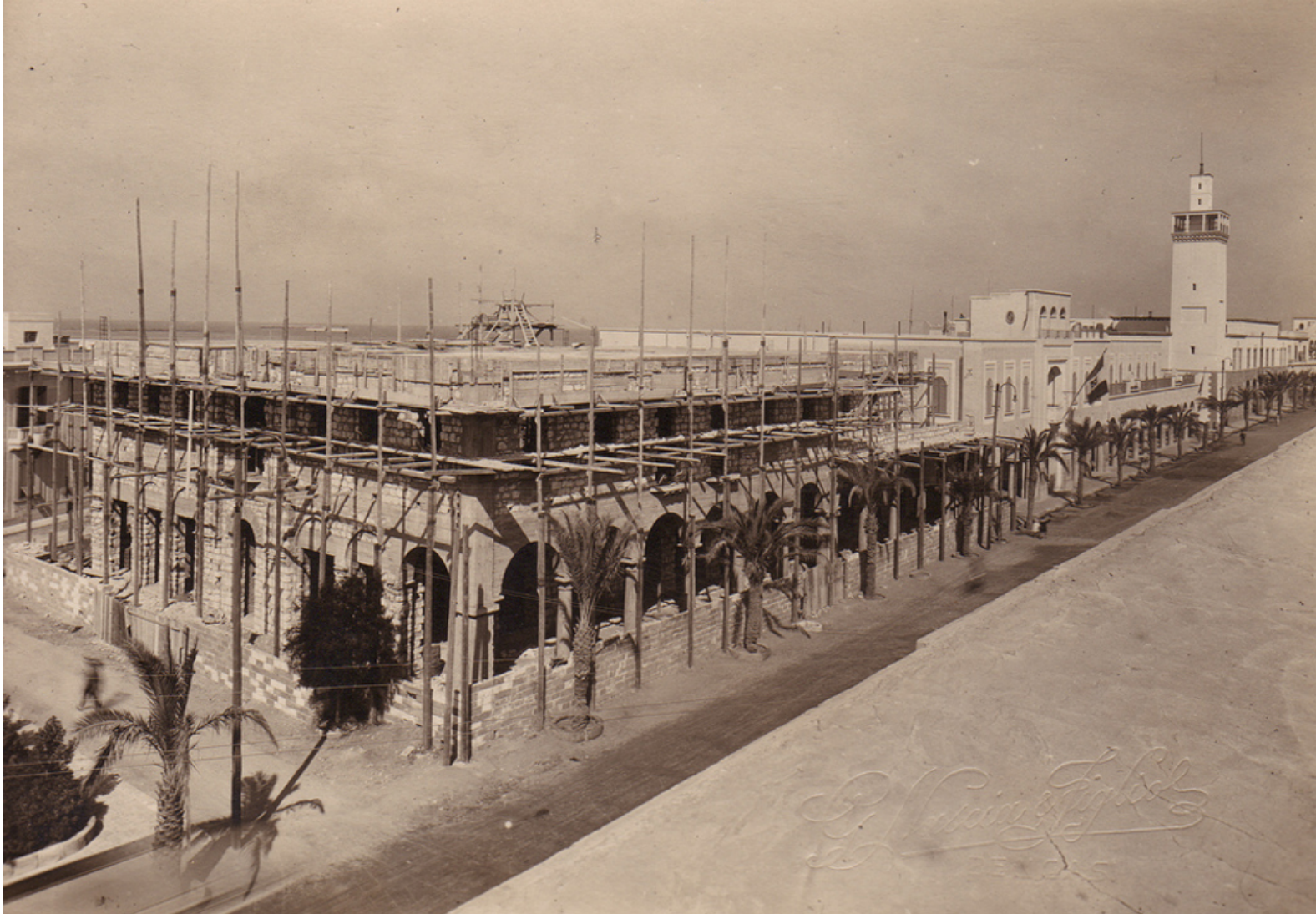
<http://www.ansmi.it>

<http://italokul.k12.tr>

<http://www.mimarlikmuzesi.org> (son erişim tarihi: 01.06.2013, 23.58)

Resim 1: İzmir İtalyan Kız Okulu 1906 (A.N.M.I. Archive, Rome / Pictures file.)

Resim 2: Bingazi Kızlar Akademisi (Libya) 1926 (A.N.M.I. Archive, Rome / Pictures file.).

Resim 3: Bingazi Kızlar Akademisi (Libya) 1926 (A.N.M.I. Archive, Rome / Pictures file.).

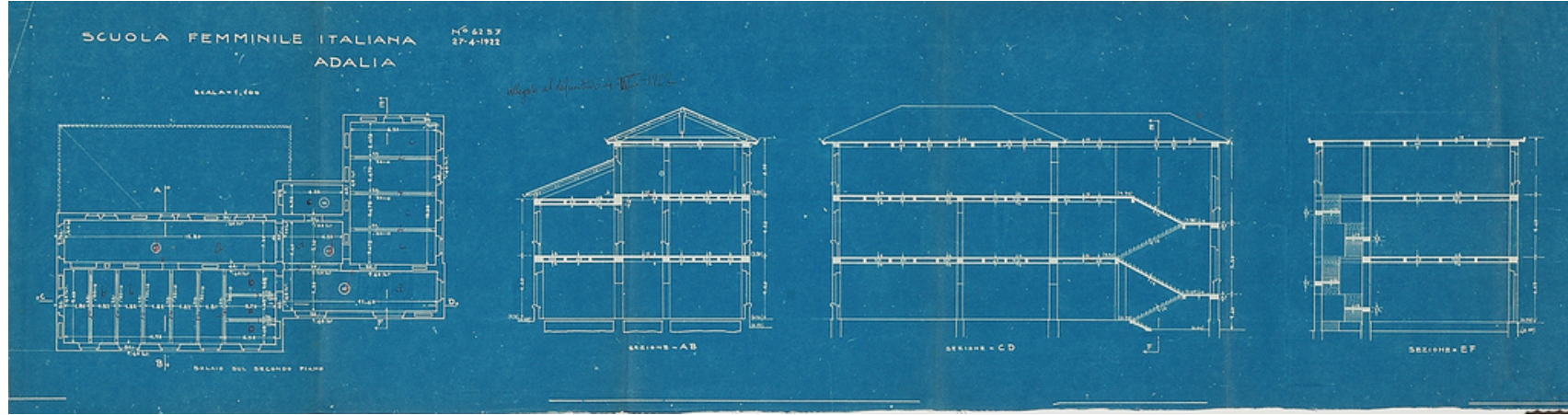
Resim 4: Kudüs İtalyan Hastanesi (Filistin) 1911(A.N.M.I. Archive, Rome / Pictures file.).

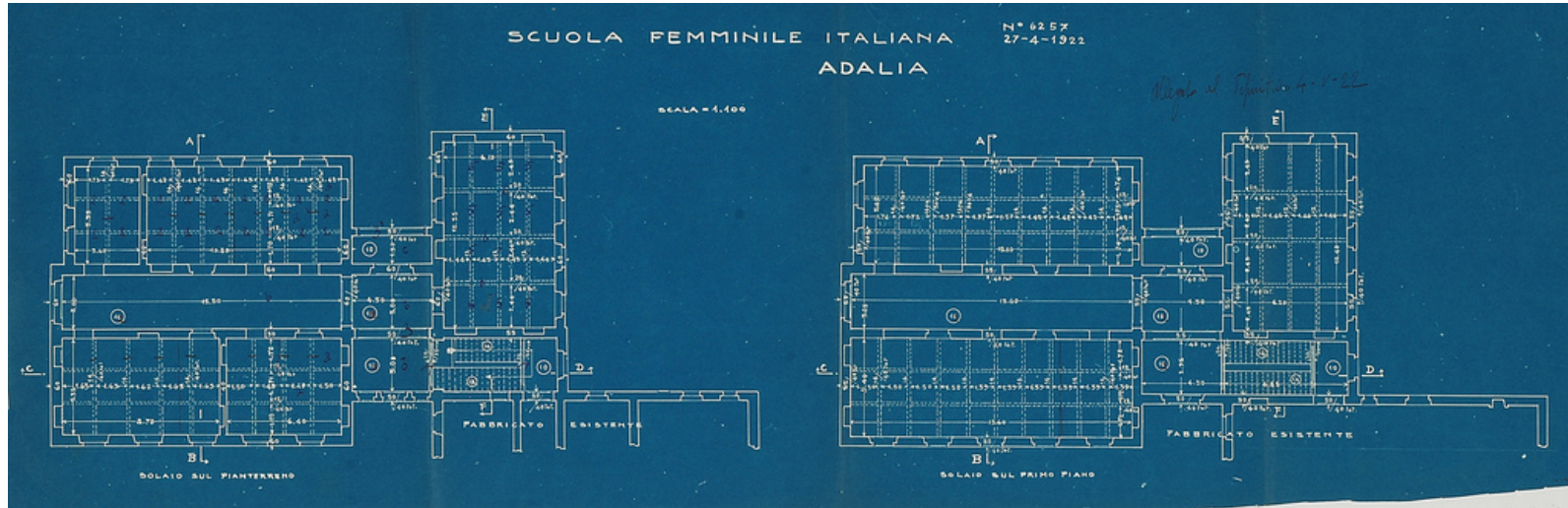
Resim 5: Mansure Erkek Okulu (Mısır) 1928 (A.N.M.I. Archive, Rome / Pictures file.).

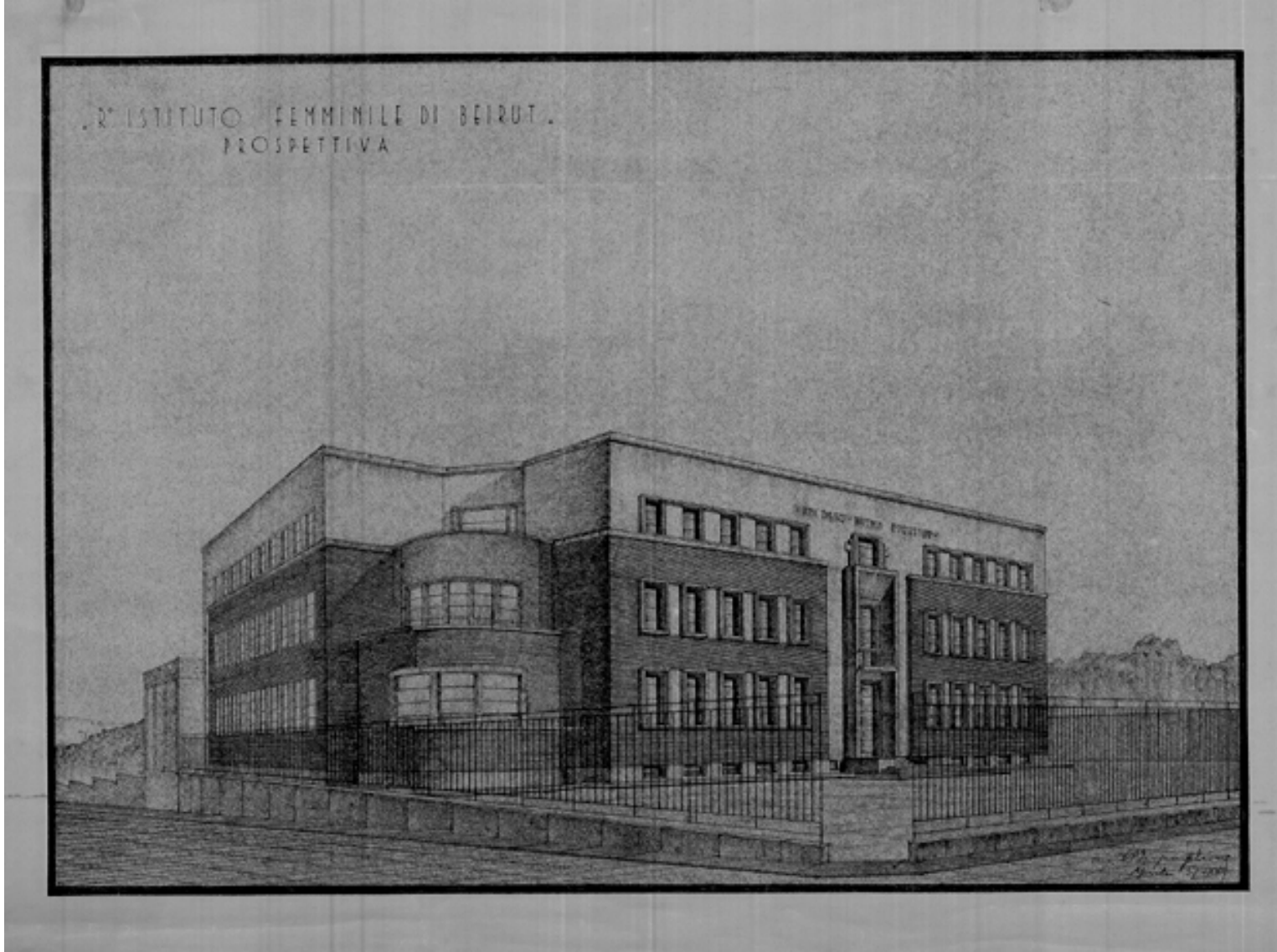
Resim 6: Şam İtalyan Hastanesi ve Kız Okulu (Suriye) 1925 (A.N.M.I. Archive, Rome / Pictures file.).

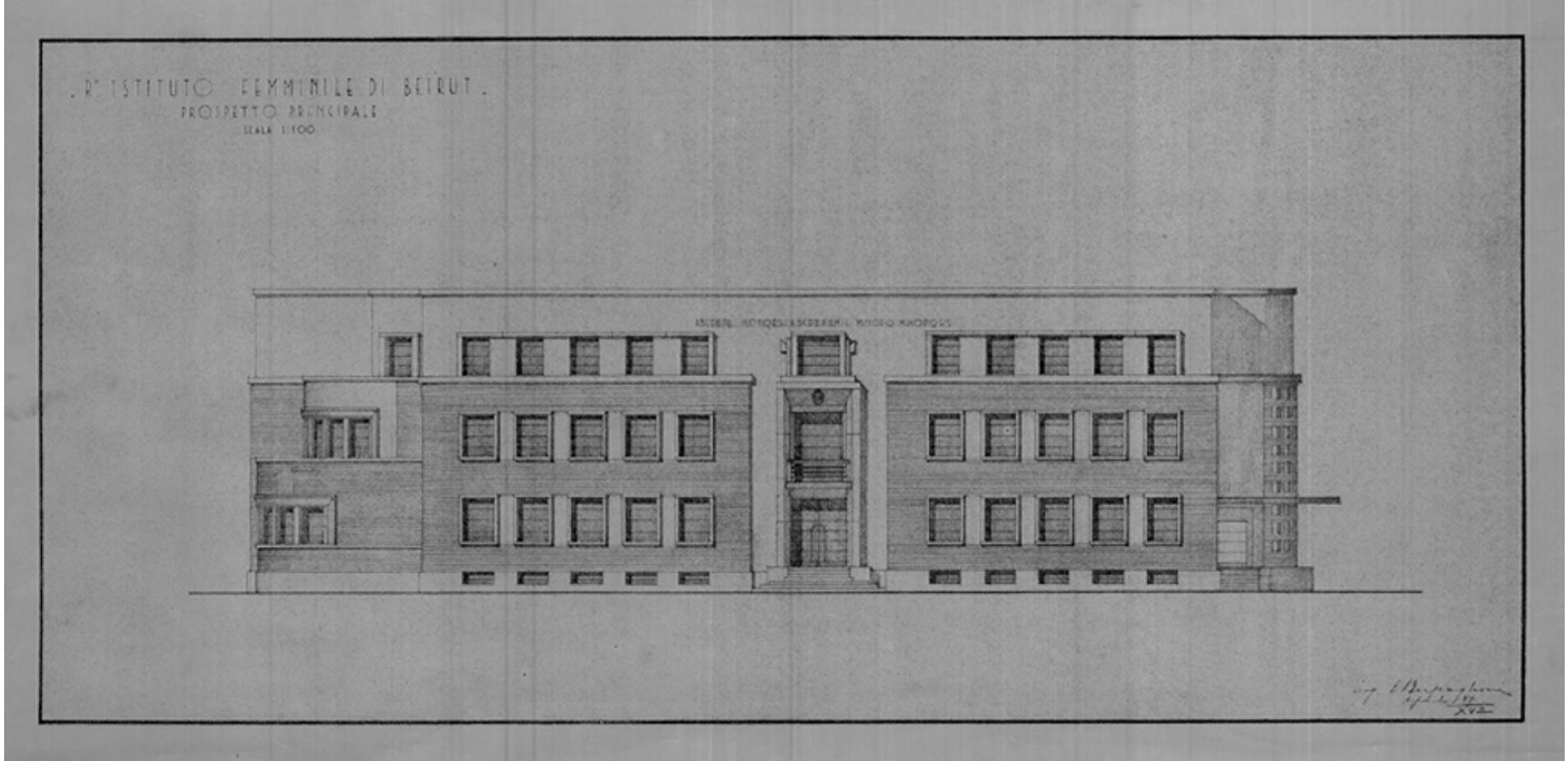
Plan 1: Antalya İtalyan Kız Okulu (belge üzerindeki tarih 27 Nisan 1922). (Archivio della Società Porcheddu, Politecnico di Torino, Dipartimento dei Sistemi edilizi e territoriali / Zone diverse 1926, file 6850.)

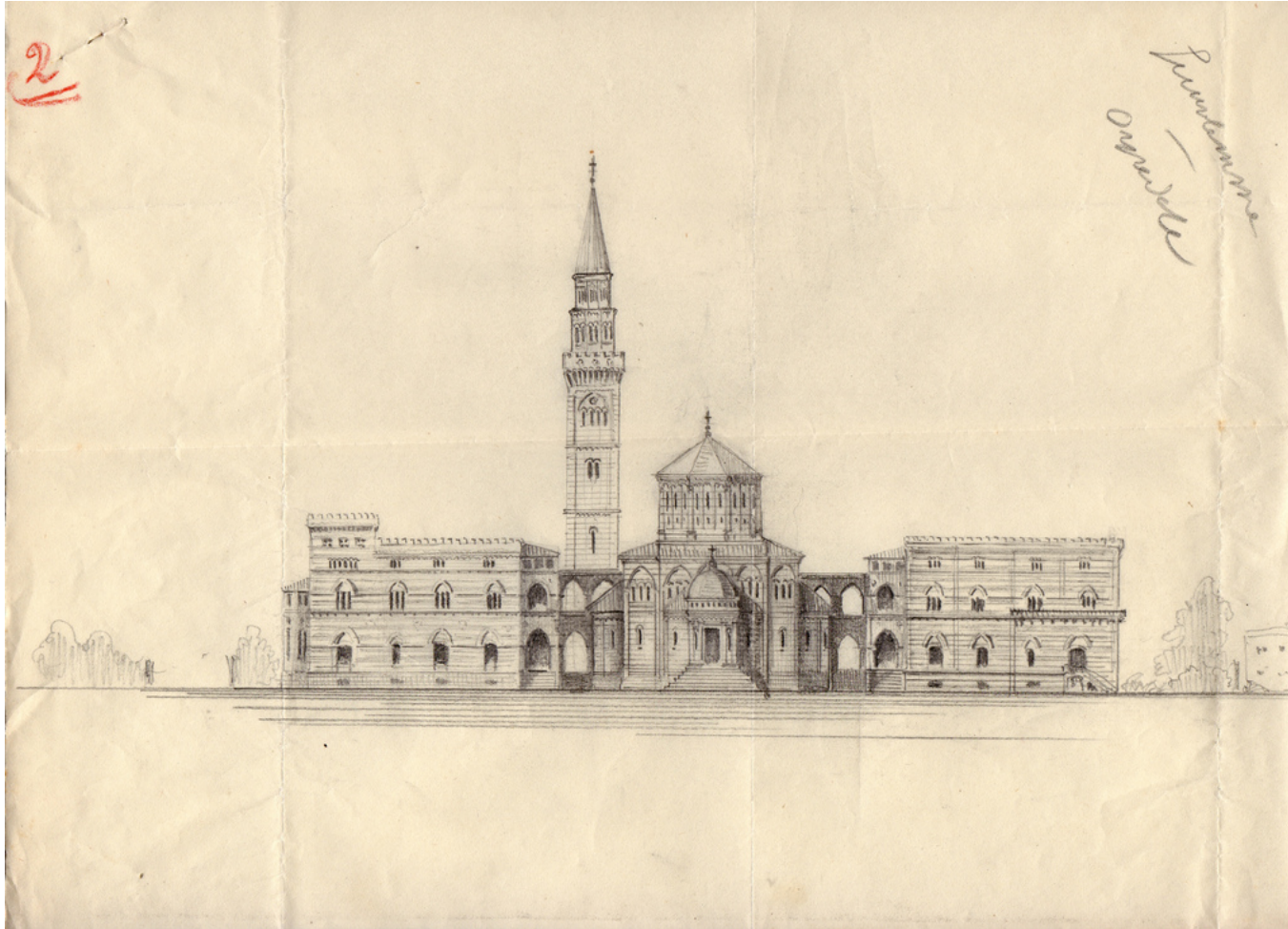
Plan 2: Antalya İtalyan Kız Okulu (belge üzerindeki tarih 27 Nisan 1922). (Archivio della Società Porcheddu, Politecnico di Torino, Dipartimento dei Sistemi edilizi e territoriali / Zone diverse 1926, file 6850.)

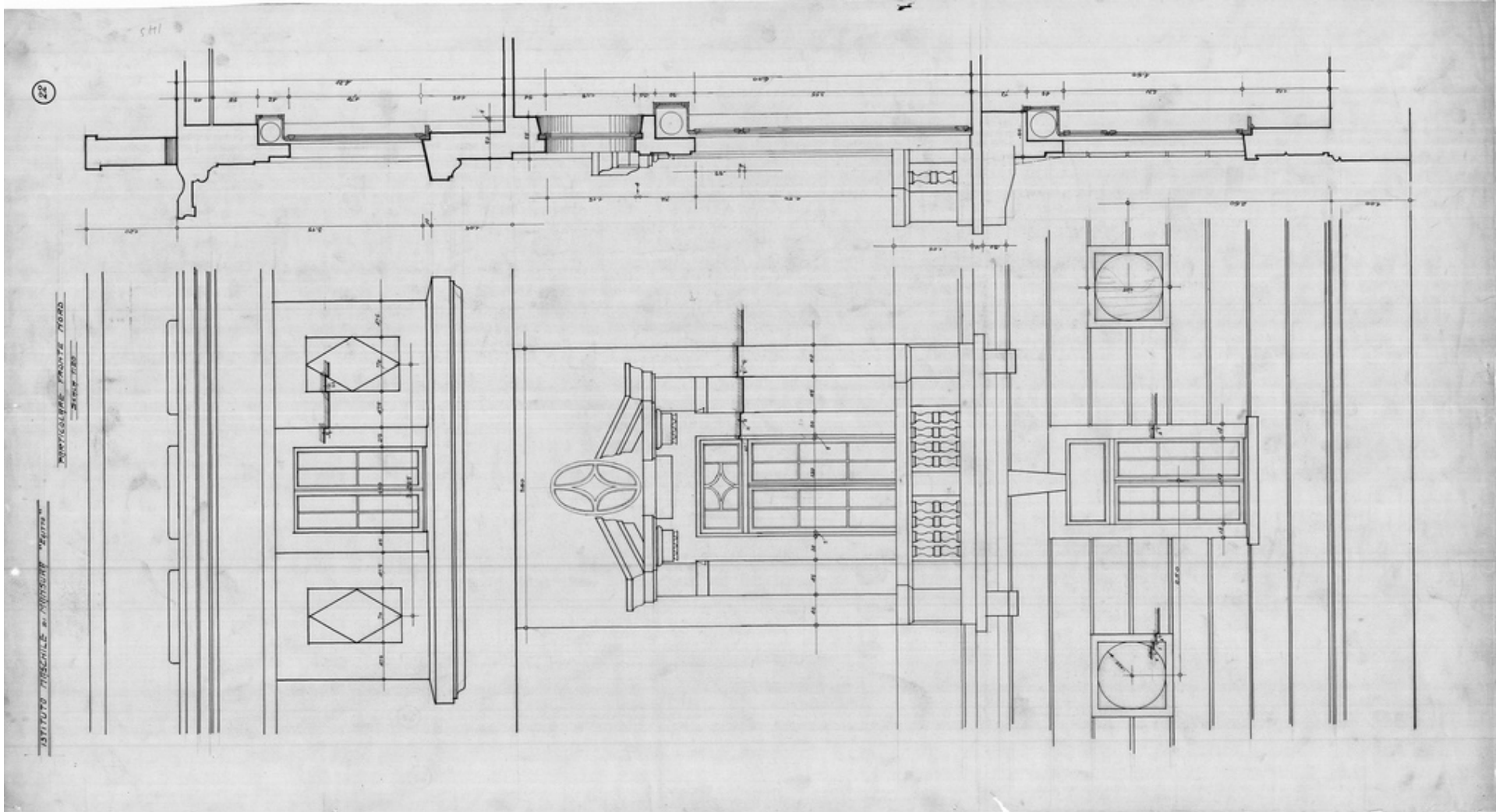
Çizim 1: Beyrut Kızlar Akademisi (Lübnan) 1937 (A.N.M.I. Archive, Rome / File: Libano).

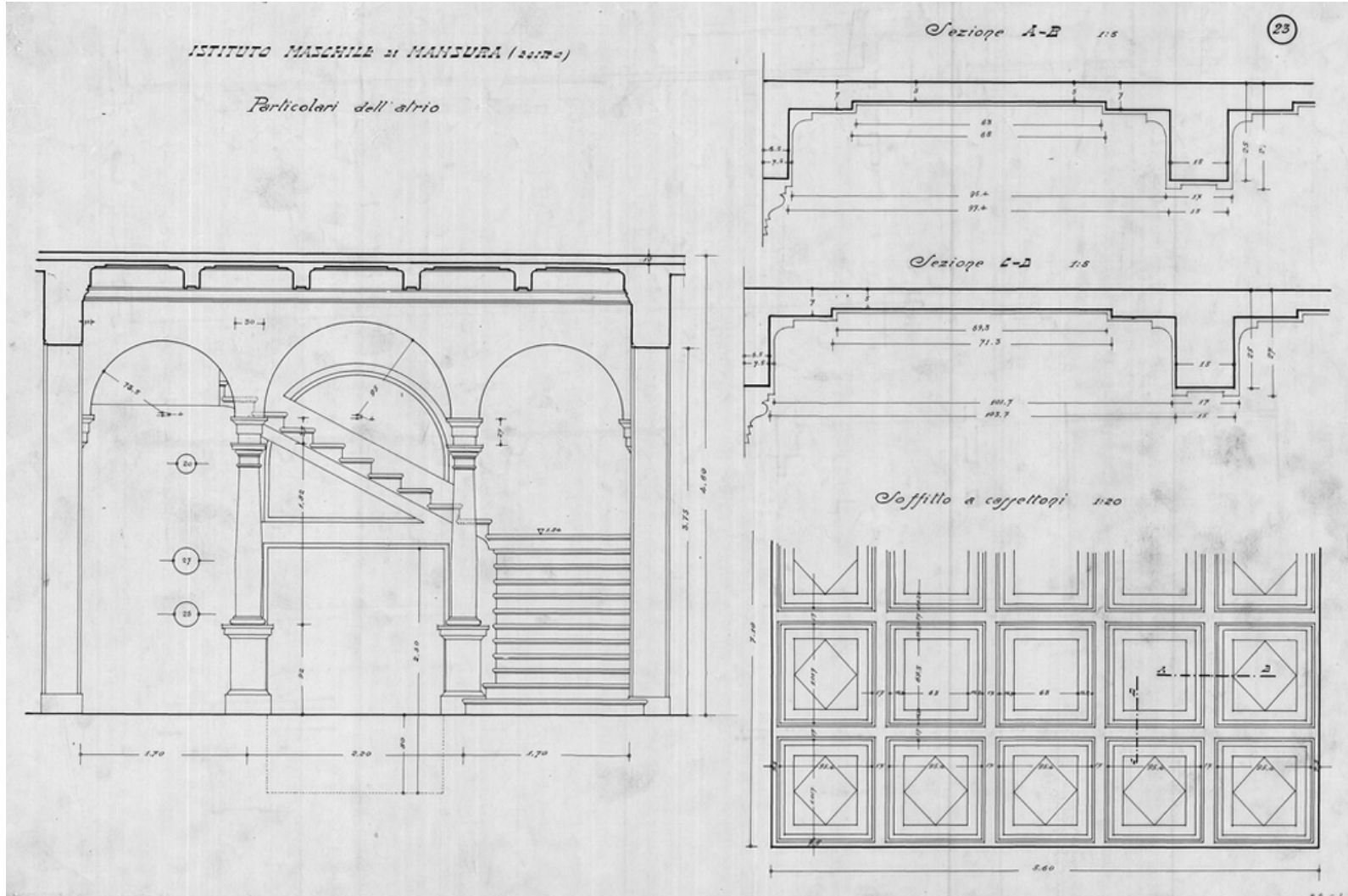
Çizim 2: Beyrut Kızlar Akademisi (Lübnan) 1937 (A.N.M.I. Archive, Rome / File: Libano).

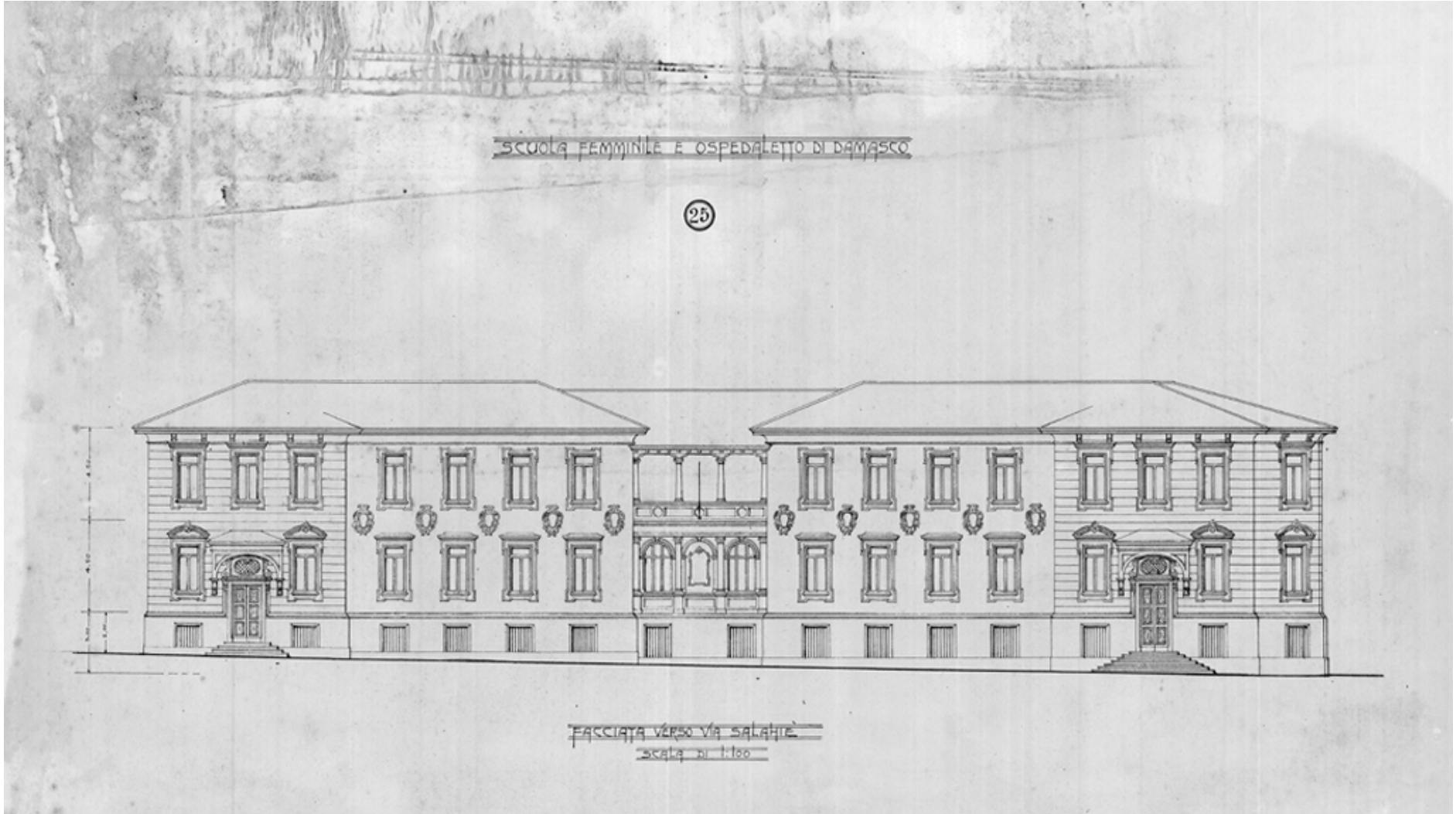
Çizim 4: Kudüs İtalyan Hastanesi (Filistin) 1911(A.N.M.I. Archive, Rome / File: Paletsine).

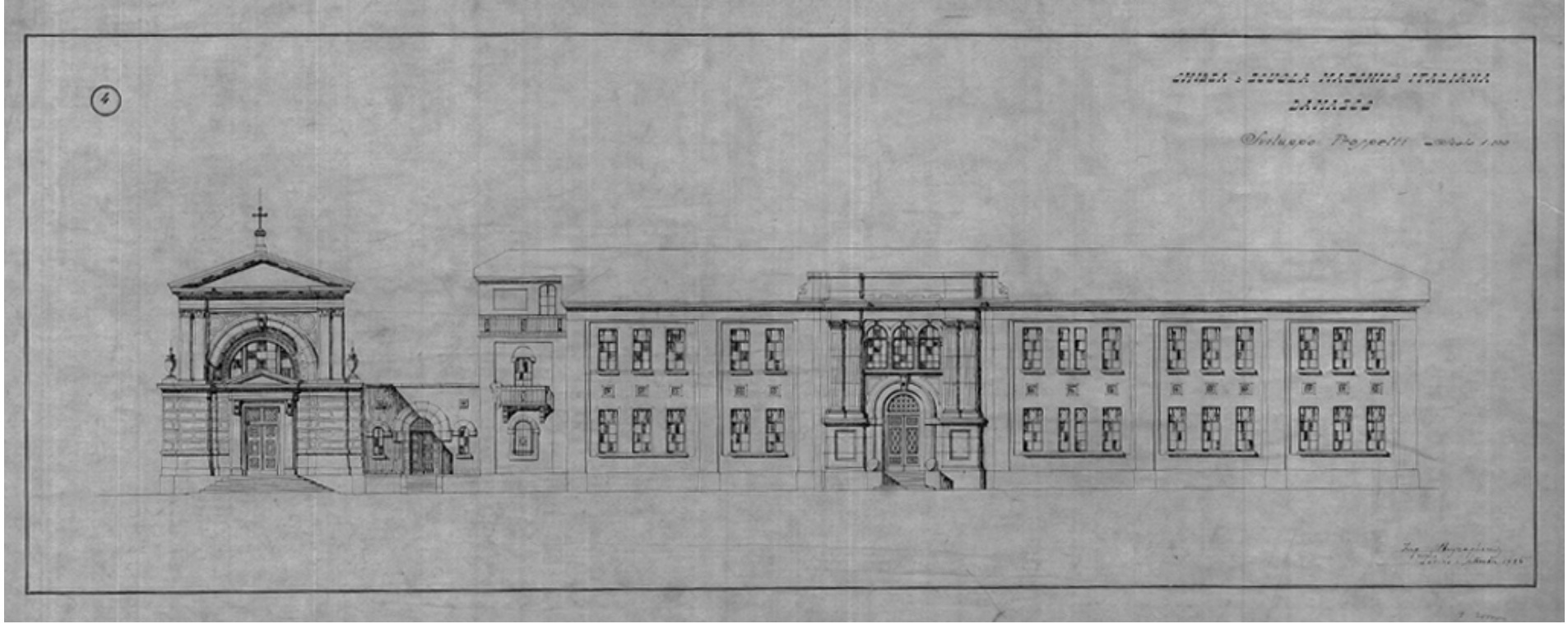
Çizim 5: Mansure Erkek Okulu (Mısır) 1928 (A.N.M.I. Archive, Rome / File: Egitto).

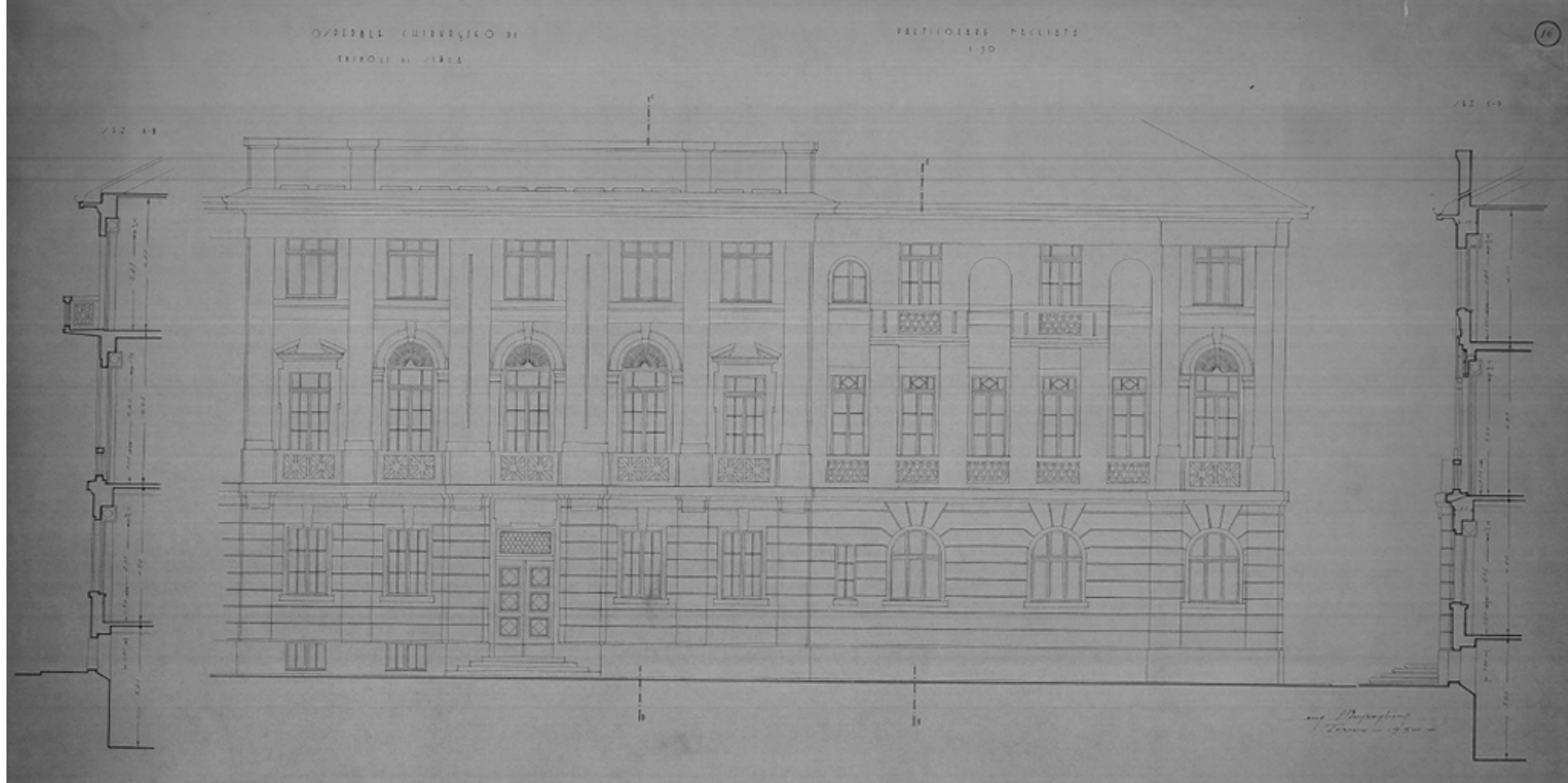
Çizim 7: Mansure Erkek Okulu (Mısır) 1928 (A.N.M.I. Archive, Rome / Pictures file.).

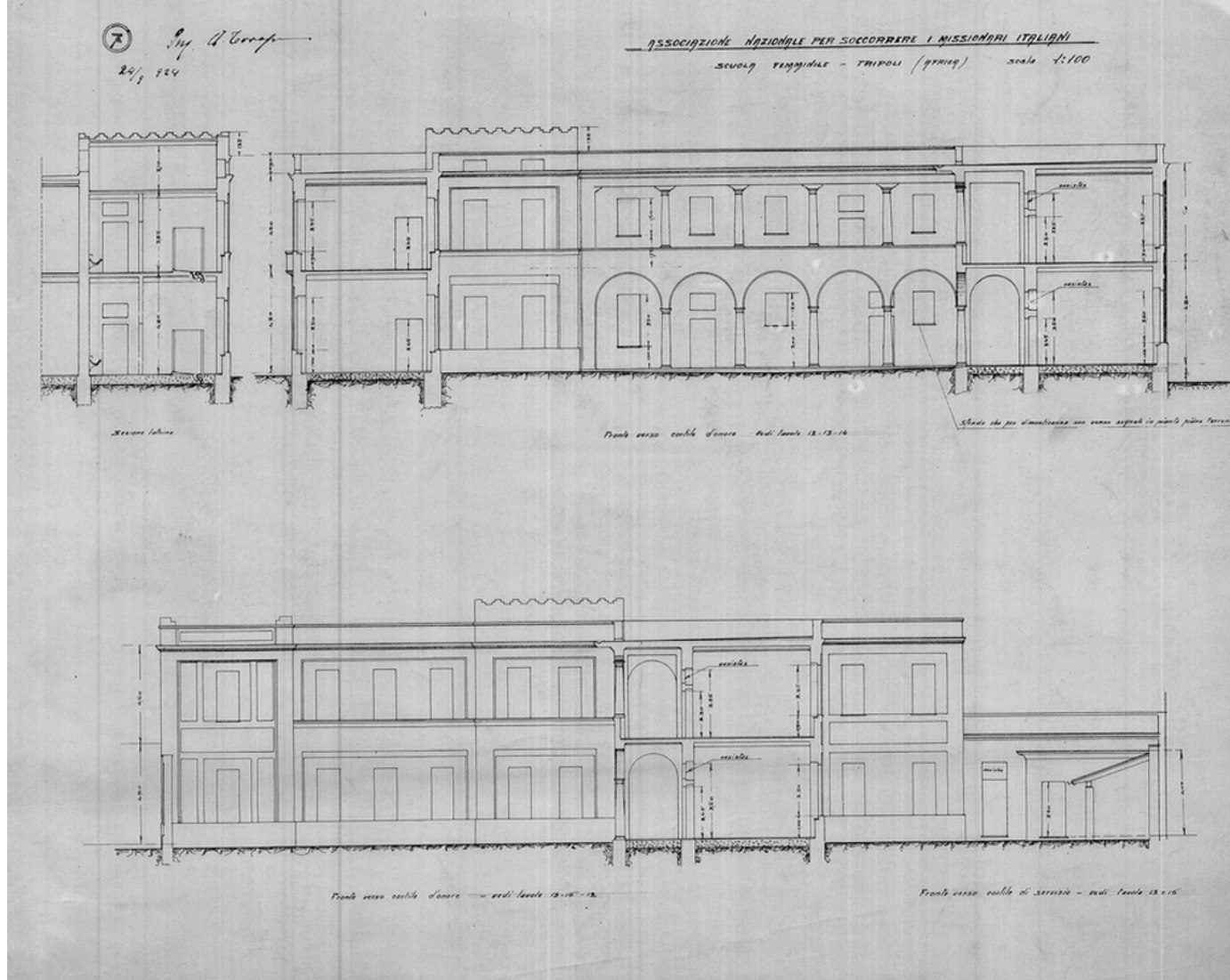
Çizim 8: Şam İtalyan Hastanesi ve Kız Okulu (Suriye) 1925(A.N.M.I. Archive, Rome / File: Siria)..

Çizim 9: Şam İtalyan Kilisesi ve Erkek Okulu (Suriye) 1928 (A.N.M.I. Archive, Rome / File: Siria).

Çizim 10: İtalyan Cerrahi Hastanesi Trablus (Suriye) 1932 (A.N.M.I. Archive, Rome / File: Siria).

Çizim 11: Trablusgarp İtalyan Kız Okulu (Libya) 1924 (cephe çizimleri) (A.N.M.I. Archive, Rome / File: Libia).